

560-lecie nadania praw miejskich Nadarzynowi

W związku z przypadającym w 2013 roku Jubileuszem nadania praw miejskich Nadarzynowi, oprócz planowanych imprez i uroczystości rozpoczęto opracowanie historycznego zarysu dotyczącego dziejów Nadarzyna. Publikacja ta powstanie na podstawie dostępnych źródeł historycznych oraz prac, artykułów, map, fotografii i zbiorów historycznych mieszkańców Nadarzyna.

Pragniemy, aby opracowana w rzetelny i obiektywny sposób książka była ważną dla społeczności Nadarzyna publikacją historyczną, w której uda się zebrać te wszystkie najważniejsze wątki i wydarzenia, do tej pory rozproszone i niepublikowane.

Serdecznie zapraszamy osoby chętne do współpracy lub posiadające materiały mogące wzbogacić i uzupełnić powstające opracowanie (Referat Promocji UG 22 729 81 85 w. 165). Tym wszystkim, którzy już podzielili się z nami swoją wiedzą, zasobami z rodzinnych archiwów i są otwarci na współpracę serdecznie dziękujemy.

Poniżej prezentujemy pierwszą część szkicu obejmującego najstarsze dzieje Nadarzyna.

Jarosław Wołkowycki

Historia Nadarzyna (cz. I)

Podczas prowadzonych w 2004 roku badań archeologicznych pomiędzy wsiami Rusiec i Młochów (leżącymi na terenie obecnej Gminy Nadarzyn) odkryto liczne obiekty wskazujące na to, że już w epoce brązu tzn. ok. 1000 lat przed Chrystusem, istniało na tych ziemiach osadnictwo. Prowadzone wykopaliska wskazują, iż znajdowały się tu piece do jednorazowego wytopu żelaza tzw. dymarki z ok. I wieku n.e. Uważa się, że istniała tu osada należąca do Wielkiego Centrum Hutnictwa Metalurgicznego na Mazowszu, drugiego co do wielkości centrum hutnictwa na terenie Polski (po Górach Świętokrzyskich).¹

Pl. Poniatowskiego: pn. - zach. pierzeja przy posesji nr 29. Widoczna warstwa użytkowa z XVI - XVIII w. oraz poziom ulicy z XIX - XX w.

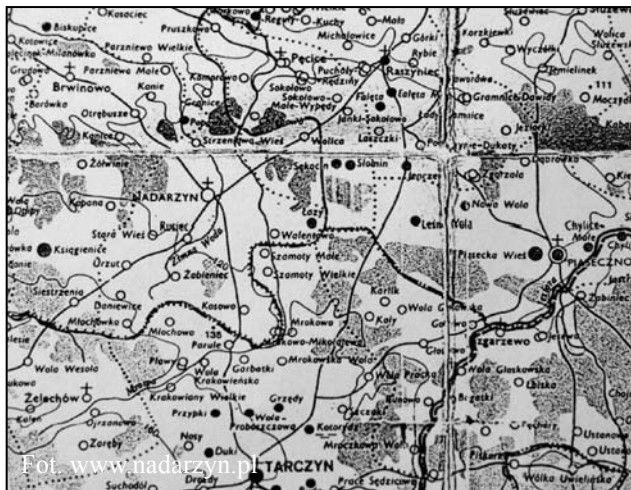
W 2006 roku, kiedy prowadzona była przebudowa i modernizacja ulic wokół nadarzyńskiego rynku, ze względu na jego położenie w strefie ochrony archeologicznej wszystkie prace pod powierzchnią gruntu realizowane były pod nadzorem archeologa. Przeprowadzone wtedy badania wykazały, że „nadarzyński rynek, pierzeje i działki wytyczone zostały po wydaniu przez księcia mazowieckiego

Bolesława IV prawa lokacji dla miasta.

Nadarzyn założony został na pustym terenie, prawdopodobnie na wielkim wale wydmowym, o czym świadczą warstwy bielicowego, wymytego piasku (...) Na ślady intensywnego osadnictwa, poczynając już od XV w., można natknąć się właściwie w każdym miejscu rynku – są to skorupy z naczyń, drobne przedmioty żelazne. (...) Najwcześniejsze ślady osadnictwa odnaleziono w południowo – wschodniej części rynku, w pobliżu obecnej ul. Poświętnej. (...) Natrafiono tam na kilka studni piętnastowiecznych osadników”.²

***

Nadarzyn jest osadą położoną w środkowej części Mazowsza. Jak czytamy w „Encyklopedyi powszechnej” (T. XIX, Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, Księgarza i Typografa, Warszawa 1865, s. 146) – „położona w miejscu niskim, wzgórkami piaszczystymi otoczonem, położona nad dwoma rzeczkami, czyli strumieniami Wrowa i Zimna woda zwanemi, przy trakcie drugiego rządu z Warszawy do Częstochowy wiodącym, od miasta Tarczyna o 9 mil odległe”. Historia Nadarzyna sięga XV wieku – czasów Księstwa Mazowieckiego. Powstało ono w wyniku podziału dzielnicowego Polski w 1138 r., po śmierci Bolesława III

Mapa z II poł. XVI w. Mazowsze część południowa. Atlas Historyczny Polski - Polska Akademia Nauk PWN 1973 r.

Krzywoustego. Obszar księstwa należał do księcia, który przekazywał ziemie swoim synom, zasłużonym rycerzom bądź Kościołowi. Na darowanych terenach zakładano pierwsze osady. Już w końcu XIV w. na terenie obecnej Gminy Nadarzyn zaczęto wycinać pierwotną puszcę i powstawały pierwsze wsie. Do najstarszych należą: Parole, Krakowiany, Szamoty - a pierwsze wzmianki o nich pochodzą z tego właśnie okresu.³ Historia samego Nadarzyna – potwierdzona w formie pisemnej sięga XV w. Był on wtedy osadą, stanowiącą własność znanej rodziny mazowieckiej – Nadarzyńskich z Ruśca herbu Radwan (wywodzącej się prawdopodobnie z Małopolski). To właśnie dzięki jego staraniom, ówczesny książę mazowiecki Bolesław IV przywilejem z 1453 roku – podniósł osadę Nadarzyn do rangi miasta (podobizna księcia na rys. obok). Wydany przywilej zezwalał na lokację miasta na prawie chełmińskim (według

tego prawa rozwój miasta opierał się na głównym trakcie handlowym).⁴ Otrzymanie praw miejskich było nobilitacją dla mieszkańców, którzy w podzielonym ówczesnym społeczeństwie stanowym stają się mieszczanami. Fakt ten dawał nowe możliwości rozwoju. Przywileje potwierdzali następnie królowie: Zygmunt I Stary w 1529 roku, Zygmunt II August w 1559 r., Jan III Sobieski w 1682 r., August II Mocny w 1698 r. oraz Stanisław August Poniatowski w 1769 r. Równocześnie z otrzymaniem praw miejskich powstaje również miejscowa parafia, której erekcji dokonuje biskup poznański Andrzej z Bnina Opaliński (fot. z podobizną biskupa obok). Wówczas według podziału administracyjnego kościoła rzymsko - katolickiego w Polsce, Nadarzyn należał do diecezji poznańskiej i stan taki miał miejsce do 1795 roku.

W 1458 roku rozpoczęła się budowa pierwszego kościoła, z filią w Ruścu. W 1603 roku nadarzyńską świątynię wizytuje biskup poznański Wawrzyniec Goślicki. Dzięki zapisom z tej wizyty dowiadujemy się m.in., że kościół był pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Leonarda Wyznawcy oraz, że był on wówczas w dobrym stanie (zapewne drewniany). Pracowali tu misjonarze, na utrzymanie których fundusze przeznaczał kasztelan zakroczymski, Walenty Nadarzyński „(...) zabezpieczywszy dla nich na rolach miejskich cztery grzywny rocznego dochodu. Uposażeniem kościoła prócz folwarku w Nadarzynie, złożonego z dwóch łąnów roli, łąk i ogrodów, były dziesięciny ze wsi Walendów, Rusiec, Żabieniec, Stara Wieś, Duniewice, Mroków, Wólka Mikołajewska. Posiadał także kościół ten rozmaite legaty. Tak np. w roku 1637 Stanisław Strzałkowski zapisał mu 200 ówczesnych złotych na chorągiew, na której miało być odmalowane Zmartwychwstanie Pańskie. Prócz kościoła parochialnego w Nadarzynie była jeszcze w tej parochii w roku 1603 kaplica we wsi Ruścu, należącej wówczas do Mikołaja Zielińskiego, wojewodzica plockiego. Odprawiał w niej niekiedy nabożeństwo proboszcz nadarzyński.”⁵

Ponad wiek później, w 1554 roku Zofia z Mrokowa Nadarzyńska, żona Walentego – kasztelana wiskiego, założyła w Nadarzynie szkołę.⁶ Wzmianka o tej placówce znajduje się również w dokumentach z wizyty biskupa Goślickiego w 1603 roku. „Dom szkolny znajduje się w dobrym stanie; ale dla nauki chrześcijańskiej w niej dla niedbalstwa parochian nie uczą; wielu z nich jest mężobójców, wielu zabitych. (Multi sunt homicidae et multi occisi)”. W relacjach z wizyty duszpasterskiej w Nadarzynie pojawiają się także informacje o istniejącym tu szpitalu. Szpital, a właściwie przytułek dla ubogich św. Ducha, założony został w pobliżu kościoła przez szlachciankę Barbarę Pilikową ze Skuł. „Ale podczas wizyty Goślickiego, procentu od tej summy już od 9 lat właściciele Nadarzyny nie płacili, a zatem ubodzy w szpitalu cierpieli wielki niedostatek. Prócz funduszu przeznaczonego przez Barbarę Pilikową miał szpital jeszcze fundusz 48 kop zapisanych przez Zofię z Mrokowskich Nadarzyńską (...), lokowanych na dobrach Szamoty, których atoli dziedzic Walenty Zieliński, wojewodzie plocki procentu od nich czterech grzywnien nie opłacał. Altarzysta szpitalny miał mieszkanie w samym szpitalu. Ale w roku 1603 mieszkał w nim człowiek świecki, umieszczony tam przez Uchańskiego, komisarza Nadarzyńskich”.⁷

Szpital znajdował się w okolicach obecnej ulicy Poświętnej i przetrwał do czasów rozbiorów.

Nadarzyn zawdzięczał swój rozwój przede wszystkim korzystnemu położeniu w sąsiedztwie stolicy, na trakcie wiodącym z Warszawy do Rawy Mazowieckiej i Piotrkowa (czyli przy tzw. szlaku mszczonowskim). W latach 1660 - 1663 zamieszkiwało tu 108 osób w 1797 r. - 426, w 1827 r. - 740, w 1857 r. - 938, zaś w roku 1921 mieszkały tu już 1282 osoby⁸.

Cd. w kolejnych numerach WN

¹ Agnieszka Kmieć „Odkrycia archeologiczne na terenie naszej gminy” – „Wiadomości Nadarzyńskie” nr 8 (64) 2004 r.,

² Edyta Gawrońska „Nadarzyński rynek” - „Wiadomości Nadarzyńskie” nr 9(77) 2005 r.,

³ Historia administracyjna Gminy Nadarzyn – s.1 (w arch. Referatu Promocji UG Nadarzyn)

⁴ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t.VI, Warszawa 1893 r., s. 855 - 856,

⁵ Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, w dawnej diecezji poznańskiej przez Józefa Łukasiewicza, T.III, Poznań 1863 r., s.285,

⁶ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t.VI, Warszawa 1893 r., s. 855 - 856,

⁷ Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, w dawnej diecezji poznańskiej przez Józefa Łukasiewicza, T.III, Poznań 1863 r., s.285,

⁸ Stanisław Pazyra „Studia dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX wieku”, Lwów 1939, s.295, 301, 307.

Dorota Głodek - członek grupy historycznej

